

- Крым / В.В. Акимченков // Сіверщина в історії України : зб. наук. праць / Нац. заповід. «Глухів», Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПШ. – К. : Глухів, 2011. – Вип. 4. – С. 46–48.
33. ДААРК, ф. Р-20, оп. 10, спр. 131, арк. 34 зв.
34. Там само, ф. Р-652, оп. 15, спр. 66, арк. 177.
35. Там само, ф. Р-20, оп. 10, спр. 131, арк. 70.

Акимченков В.В. Севастопольское музейное объединение (1928–1940): неизвестные страницы деятельности

Статья посвящена истории формирования и развития Севастопольского музейного объединения. Охарактеризована роль этой организации в развертывании памятникоохранительной деятельности на территории Крымского полуострова. Выделены тенденции в сфере музейного строительства Советского Союза в 30-е годы XX в.

Ключевые слова: Севастопольское музейное объединение, Музей пещерных городов, Инкерманский монастырь, Д.М. Анкудинов.

Akimchenkov V.V. Sevastopol museum association (1928–1940): unknown pages of activity

Article is devoted to history of formation and development of the Sevastopol museum association. The role of this organization in expansion of the cultural heritage protecting activity in the territory of the Crimean peninsula is characterized. It is allocated tendencies to the sphere of museum construction of the Soviet Union in the 30th years of the XX century.

Key words: Sevastopol museum association, Museum of the cave cities, Inkerman monastery, D.M. Ankudinov.

Подано до друку: 15.04.2013 р.

УДК 94(477.6)»1926–1929»

О.В. ПРИНЬ

**Наукове товариство на Донеччині:
міфи та реалії ХХ століття**

У статті розглянуто історичний процес створення у м. Луганську науково-дослідного підрозділу Донецького інституту народної освіти, основні заходи органів влади, окремих науковців і викладачів зі створення Наукового товариства на Донеччині та його робочих секцій.

Ключові слова: науково-дослідна кафедра, професор, С.Г. Грушевський, Донецький інститут народної освіти (ДІНО), Луганськ, Наркомпрос УСРР, губвиконком, окрвиконком.

Запровадження політики українізації та ліквідації неписьменності сприяло розгортанню на Луганщині розгалуженої мережі шкіл, бібліотек, музеїв, клубів, а також розвитку першого вищого навчального закладу в м. Луганськ – Донецького інституту народної освіти (далі – ДІНО). Реалізація основних засад політики українізації вимагала створення в цьому інституті нових навчальних, наукових й інших допоміжних підрозділів. З'являються педагогічний музей, кабінети зоології та красзнавства, педологічна лабораторія та ін. [1].

Метою цієї статті є з'ясування достовірності факту заснування та діяльності науково-дослідного підрозділу ДІНО – кафедри донбасознавства.

До науково-дослідних завдань слід віднести аналіз стану наукової розробки проблеми та достовірність уже опублікованих даних, введення до наукового обігу архівних джерел, що раніше не використовувалися, а також необхідність з'ясувати, чи існувала кафедра донбасознавства в зазначений період, дослідити, які ставились завдання, розкрити основні напрямки наукової та практичної роботи.

На сторінках українських часописів у роботах сучасних істориків лише час від часу з'являється згадка про загадковий науково-дослідний підрозділ – кафедру донбасознавства, яка нібито існувала в Луганську при ДНО. Приміром, Руслана Маньковська в роботі «Музейництво в Україні» між іншим згадує про кафедру донбасознавства як працюючий науковий підрозділ при ДНО [2], Анатолій Климов пише про кафедру та її друкований орган «Праці наукового товариства на Донеччині» [3], Ірина Ключева – про науково-дослідну кафедру «по изучению природы, экономики, истории и быта Донбасса» [4], Сергій Зозуля згадує про це в контексті створення науково-дослідних установ історичного профілю в регіональних наукових центрах і підготовки наукових кадрів, зокрема в м. Луганськ на початку 1930-х років [5].

З формуванням на Луганщині розгалуженої мережі культосвітніх установ – вищих навчальних закладів, клубів, шкіл, музеїв – досить помітним став брак професійних кадрів. Задля зменшення напруги з висококваліфікованими кадрами до м. Луганська, на хвилі українізації, НКО УСРР спрямовує професійних українських науковців для нового вишу.

Серед них яскравою постаттю перед нами постає Сергій Григорович Грушевський – видатний український історик, представник знаменитої родини українських істориків Грушевських. Він працював у Луганську з 1925 до 1930 р., був проректором із навчальної роботи, деканом факультету соціального виховання та професором кафедри класової боротьби на Україні ДНО [6]. Професор С.Г. Грушевський упродовж усього часу проживання в Луганську знаходився у центрі наукового та суспільного життя [7]. Саме він був ініціатором і основним розробником проекту створення науково-дослідної кафедри з вивчення природи, економіки, історії та побуту Донеччини з проектною назвою – кафедра донбасознавства при ДНО, що стала базою для створення в майбутньому луганської школи істориків-краєзнавців [8].

16 липня 1925 р. Донецький інститут народної освіти звернувся з офіційним листом № 321/3 за підписом ректора В.В. Галіна до Луганської інспектури народної освіти з пропозицією – організувати науково-дослідну кафедру при інституті. Провідною метою заснування кафедри керівництво вишу ставило налагодження науково-дослідницької роботи на Донбасі, а основним завдан-

ням підрозділу – вивчення історії, природи, економіки та побуту Донеччини. Планувалося створити зазначену кафедру з 1 січня 1926 р. [9].

Майбутня кафедра, за задумом С.Г. Грушевського, глобально повинна була орієнтуватися на вивчення історії української культури, сприяти поширенню української національної культури на теренах усього Донбасу, організації краєзнавчої роботи історичного характеру, особливо в галузі революційних рухів на Донеччині. І дуже важливо, що кафедра мала взяти на себе функцію підготовки аспірантів з числа пролетарської молоді, партійців та комсомольців [10].

Звернення ректора ДІНО від імені науковців було розглянуто та підтримано на Луганському окружному з'їзді Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів Луганської округи XI скликання, який відбувся з 5 до 9 травня 1926 р. Народні обранці постановили:

Окружной съезд считает необходимым обратить внимание правительства, что Донбасс вообще, и Луганский округ в частности, находится в невыгодных сравнительно с другими местностями Украины, условиях в области строительства, высшего образования.

Съезд Советов отмечает, что обеспечение Донбасса научными учреждениями и высшими учебными заведениями для подготовки квалифицированной силы, не соответствует тому значению, какое имеет Донбасс в общей экономике Советского Союза.

Съезд также обращает внимание на необходимость организации научно-исследовательской работы по изучению Донбасса и которую несомненно нужно проводить уже на местах.

Съезд полагает, что для создания условий возникновения такой работы необходимо организовать при Донецком институте народного образования научно-исследовательскую кафедру по изучению природы, экономики, истории и быта Донбасса, которая должна быть открыта с начала учебного года» [11].

Отримавши підтримку своїм ініціативам з боку місцевих органів влади, керівництво ДІНО у листі від 3 липня 1926 р. звернулося безпосередньо до Укрголовпрофосу НКО УСРР, у якому обґрунтувало організацію краєзнавчої науково-дослідної кафедри з вивчення Донбасу при Донецькому інституті народної освіти.

Науковці м. Луганська розробили та запропонували розлогу структуру, персональний склад і пілотну (попередню) назву науково-дослідної кафедри «Донбасознавства» при Донецькому ІНО на 1926/1927 навчальний рік. Пропонувалося створити НДК з трьома секціями: перша – соціально-історична під головуванням професора Сергія Григоровича Грушевського (з двома підсекціями: археологічною (керівник – Сергій Олександрович Локтюшев) і підсекцією освіти та культурної праці на Донбасі (керівник – Фома Антонович Бельський)); друга – вивчення природних багатств Донбасу під керівництвом про-

фесора Євгенія Антоновича Равіч-Щерби і, нарешті, третя секція – вивчення промисловості й електрифікації Донбасу під керівництвом колишнього професора Варшавського політехнічного інституту Володимира Сергійовича Буравцова [12].

І вже 17 липня 1926 р. до Луганська було надіслано відповідь НКО УСРР за підписом заступника наркома Приходька стосовно створення НДК, де було наголошено, що «Наркомос вважає за недоцільне відкриття науково-дослідчої катедри з такими необмеженими науковими завданнями; науково-дослідні катедри організуються тільки по певній спеціальності кожна...» Очільники Наркомосу рекомендували заснувати в м. Луганську наукове товариство [13].

З цього моменту починається відлік нового етапу в еволюції наукових сил Луганщини. *Le roi est mort! Vive le roi!* (*фр.* «Король помер! — Хай живе король!») – саме так можливо охарактеризувати ситуацію, яка склалася. Остаточно ідея нової кафедри донбасознавства була відхилена, але невелика купка місцевих науковців вирішила створити громадську організацію при ДІНО – Наукове товариство Донбасу (далі – НТД). Членами-співзасновниками товариства стали професори С.Г. Грушевський, Ф.А. Бельський та В.С. Буравцов. Вони узагальнили попередні матеріали зі створення НДК, виробили структуру та підготували проект статуту товариства [14].

Після проведеної кропіткої роботи 20 вересня 1926 р. відбулося перше установче та організаційне засідання Наукового товариства Донбасу в приміщенні педагогічного музею ДІНО. Цей день і став днем народження НТД. На засіданні була присутня наукова інтелігенція міста у загальній кількості 35 осіб: 4 професори, 5 інженерів, 3 агрономи, 10 викладачів інститутів і технікумів й інші. [15].

На засіданні ухвалили рішення про організацію 6 наукових секцій: технічної, природничої, соціально-історичної, педагогічної, сільськогосподарської та медичної. Були окреслені основні їх завдання й обрані керівники:

– *технічна секція* – вивчення науково-технічних проблем, методів, становища технічного обладнання підприємств Донбасу, проблеми електрифікації в УСРР, ССРР (інженер І.І. Джигіт і проф. В. Буравцов);

– *природничі* – вивчення природи Донбасу, його багатств, проблем сучасної біології (проф. Є.А. Равич-Щерба);

– *соціально-історичні* з підсекціями економіки та археології – вивчення революційного руху на Донбасі, ССРР і всесвітнього, соціальних та історичних проблем, археологічні питання, економічні проблеми регіону (С.О. Локтюшев);

– *педагогічна* – освіта на Донбасі та в ССРР, і кордоном, педологічні проблеми (Ф.А. Бельський);

– *сільськогосподарська* – вивчення сільськогосподарських проблем на Донбасі, розповсюдження технічних культур, фенологічні спостереження у сільському господарстві (агроном Кавешт);

– *медична* – проблеми охорони здоров'я, профілактики, гігієни та санітарії (лікар А.І. Джигіт).

Окрім розподілу за секціями, на загальних зборах було ухвалено рішення про створення тимчасової ради товариства (Грушевський, Буравцов, Каїнсон, Трикар, Кавешт, Джигіт), тимчасову президію (Грушевський, Буравцов, Бельський). Головою Товариства обрано С.Г. Грушевського. Основною метою було визначено розширення впливу товариства на всю територію Донецької губернії: Старобільська, Артемівська, Сталінська та Маріупольська округи.

На засіданні 29 вересня 1926 р. затвердили дещо змінену структуру та статут товариства. До складу НТД ввійшло 53 особи, які були розподілені за 5 секціями: технічна (15 осіб), природознавча (14 осіб), соціально-історична (11 осіб), педагогічна (7 осіб) й археологічна (6 осіб). Статут Наукового товариства на Донечині в м. Луганськ було відправлено в листопаді 1926 р. до Головнауки на затвердження, про його створення опубліковано замітку в харківській газеті «Вісті» від 24 грудня 1926 р. [16]. 27 червня 1927 р. у складі Товариства була затверджена нова українознавча секція [17].

З 1926 до 1928 р. діяльність НТД зосередилась у 5 секціях: археологічна, природознавча, педагогічна, соціально-історична, технічна, українознавча, а заявлені спершу медична та сільськогосподарська так і не приступили до роботи.

На засіданнях секцій заслуховувалися численні доповіді з актуальних питань. Зокрема, з доповідями на засіданнях археологічної секції виступали: С.О. Локтюшев «Прежнее население реки Донца и его история по материальным находкам в Луганском округе» (30.11.1926), «Раскопки в Луганском округе в 1926–1927 гг.» (14.04.1927), «Раскопки в городищах Луганского округа» (15.06.1927), «Охрана памятников в Луганском округе» (14.02.1928), В.О. Фесенко «Научное значение архива Луганского литейного завода» (14.02.1927); на засіданнях педагогічної секції: Ф.А. Бельський «Тести Кортіса та спосіб користування їми» (18.10.1926), «Організація шкіл для зверходарованих» (02.03.1927), «Вимірювання організованості шкільної групи» (14.11.1927), А.Д. Буравцова «Лирика Рабиндраната Тагора и использование ее при преподавании поэзии в школе» (08.12.1926); на засіданнях секції продукційних сил: І.А. Войтенко «Новый способ исследования почвы» (19.11.1926), М.А. Трикар «Новые данные об усвоении растениями атмосферного азота» (09.12.1926), С.І. Гребенева «Флора Луганского округа» (09.12.1926), «Следы вулканизма в окрестностях г. Луганска» (19.01.1927), В.Г. Талицький «Фаунистическое обследование Луганского округа» (01.03.1928); на засіданнях соціально-історичної секції – С.Г. Грушевський «До характеристики окупації німцями України у 1918 р.» (за матеріалами Луганського окрарху) (13.10.1926), «Кирило-Методієвське братство» (18.03.1927), «Нарис з історії Жовтневої Революції на

Луганщині» (04.12.1927), М.І. Стефанович «Из истории землевладения и землепользования в Славяносербском уезде» (14.03.1928) тощо [18].

Дослідницька діяльність технічної секції завжди була присвячена розв'язанню складних практичних проблем місцевих промислових заводів. Науковці В.С. Буравцов, О.В. Гладілін, М.С. Свентицький торкалися широкого кола актуальних питань – технічних удосконалень в роботі місцевих заводів, випадків травмування на луганських заводах, якості сировинних матеріалів для маргенівського процесу, удосконалення динамо-машин постійного струму, боротьби з задимленням у м. Луганську. Найактуальнішим питанням для міста було останнє питання, тому що сірчаний газ із заводських труб не тільки роз'їдав стіни будинків, дахи і штукатурку, але й отруював повітря, що було дуже шкідливо для довкілля і людей [19].

Із започаткуванням нового товариства науковці публікували результати своєї діяльності в часопису ДНЮ «Радянська школа» (1925–1930), у заснованих товариством виданнях – збірках «Праці наукового товариства на Донеччині» (1928) та «Красназвача науково-популярна бібліотека Донбасу» (1929) [20]. Членами товариства було опубліковано понад 50 наукових статей, автори яких звернулися до історії та культури Луганщини, а також нариси з геології, гідрографії та ґрунтознавства Луганської округи, освітлювалися екологічні та педагогічні проблеми тощо [21].

Діяльність НТД привернула до себе увагу місцевої інтелігенції, а кількість членів його збільшувалась з року в рік. У 1926 р. до лав товариства було прийнято 35, у 1927 р. – 80, у 1928 р. – 109 нових учасників. Фінансування діяльності відбувалося з членських внесків. А вже з жовтня 1927 р., з визнанням наукових досягнень членів НТД, на поточні витрати від НКО УСРР почали отримувати по 41 крб. на місяць, також Луганський окрвиконком виділив на друкування наукових праць 500 крб.

Окрім участі у науковому житті Луганщини, науковці – учасники НТД брали участь у загальносоюзних заходах: Є.А. Равич-Щерба – у III з'їзді зоологів (грудень 1927 р.), М.А. Трикар – у з'їзді ботаніків у Ленінграді (січень 1928 р.).

1928 рік став піковим у діяльності НТД, а в подальшому зі сторінок наукової періодики зникають публікації його учасників; місцева газета «Луганська правда» уже не освітлює його діяльність.

Кінець 1929 р. в УСРР позначився тиском на інтелігенцію старої формації, відбуваються зміни й у керівництві ВУАН. За пропозицією наркома освіти М.О. Скрипника, було прийнято рішення про ліквідацію товариств, що входили до структури ВУАН [22]. Система наукових товариств, які існували в УСРР на той час, зазнає партійного тиску та занепадає.

На думку історика В.С. Савчука, з якою можна цілком погодитися, саме постановою ЦК КІР(б)У «О задачах партии в области научной работы», що

вийшла на початку 1930 р., мала найбільш руйнівний вплив на всю подальшу діяльність наукових товариств, і саме вона стала причиною згасання, самоліквідації, саморозпуску наукових товариств [23]. На керівні посади в науковій сфері починається наступ комуністів, а звідси – й усунення від керівництва вчених старої формації, що отримали освіту у дореволюційний час.

Згорання надбань політики непу та коренизації (українізації), посилення адміністративного й ідеологічного тиску на науковців призводить до занепаду Наукового товариства на Донеччині, а найбільш активні його учасники, організатори та натхненники виїжджають за межі округи: Ф.А. Бельський зі своєю дружиною переїхав у 1929 р. до Херсона, С.Г. Грушевський – до Краснодарського краю. Перестають виходити друком часопис «Радянська школа» та друковані видання товариства.

Підсумовуючи, зазначимо, що перехресна перевірка за допомогою архівних джерел дала змогу встановити, що науково-дослідної кафедри донбасознавства (інша її назва – «по изучению природы, экономики, истории и быта Донбасса») в м. Луганськ у 1920-х – на початку 1930-х роках не існувало. Ідея створення науково-дослідної кафедри у Луганську в подальшому трансформувалася у створення Наукового товариства на Донеччині в м. Луганськ на громадських засадах.

Обмеженість архівних і бібліотечних фондів, які висвітлюють період 1920-х – початку 1930-х років, поки-що не дає можливості більш детально з'ясувати завершальний період у діяльності Наукового товариства на Донеччині. Сподіваємося, що подальший архівний пошук дозволить знайти інформацію, яка проллє світло саме на завершальний період його діяльності, товариства, якщо такий взагалі відбувався після 1929 р.

За час свого існування вказане наукове товариство об'єднало у своїх лавах представників усіх луганських навчальних закладів, технічну інтелігенцію, сприяло громаді Луганщини у вирішенні нагальних соціальних, педагогічних, технічних й екологічних проблем на наукових засадах. Наукове товариство Донеччини в м. Луганськ стало першим і єдиним науковим та культурно-освітнім центром на Донбасі й загинуло через активний партійно-ідеологічний тиск.

Джерела та література

1. *Загороднюк И.В.* Зоологический музей Луганского национального университета: история, научная и образовательная ценность // Известия музейного фонда им. А.А. Браунера. – Одесса, 2009. – Т. 6. – № 4. – С. 2; *Принь М.О.* Педагогічний музей Луганського інституту народної освіти (1925–1930 рр.) / М.О. Принь // Праці Центру пам'яткознавства : зб. наук. праць. – К., 2012. – Вип. 21. – С. 120.
2. *Маньковська Р.В.* Музейництво в Україні / Р.В. Маньковська ; НАН України, Інститут історії України. – К., 2000. – С. 92.
3. *Климов А.О., Күрило В.С.* Луганський державний педагогічний університет імені Тараса Шевченка. Історичний нарис. – Луганськ : «Альма-матер», 2003. – С. 9.
4. *Ключева І.М.* Луганський археолог С.О. Локтюшев // Красзнавчі записки. Археологічне надбання С.О. Локтюшева. – Луганськ, 2009. – Вип. 5. – С. 17; *Павлова І.Н.* [Ключева І.Н.]

- Памяти Сергея Александровича Локтюшева // Древние культуры Подонцовья. – Луганск, 1993. – Вып. 1. – С. 14.
5. *Зозуля С.Ю.* Досвід функціонування регіональних історичних установ в умовах тоталітаризму в 1920 – на початку 1930-х років // Історія та історіографія в Європі. – К., 2004. – Вип. 3. – С. 52.
 6. *Семистяга В.* Племінники М.С. Грушевського (невідомі сторінки родоводу Грушевських) // Бахмутський шлях. – Луганськ. – 2005. – № 3/4. – С. 108.
 7. *Грушевський Д.В.* Коментарій к воспоминаниям историка В.А. Голубицкого // Культурная жизнь юга России. – 2010. – № 4 (38) – С. 79.
 8. Держархів Луганської області (далі – ДАЛО), ф.Р–401, оп. 1, спр. 240, арк. 156.
 9. ДАЛО, ф. Р–401, оп. 1, спр. 240, арк. 56.
 10. ДАЛО, ф. П–34, оп. 1, спр. 612, арк. 4.
 11. ДАЛО, ф. Р–401, оп. 1, спр. 240, арк. 159.
 12. ДАЛО, ф. Р–401, оп. 1, спр. 240, арк. 154–155.
 13. ДАЛО, ф. Р–401, оп.1, спр. 560, арк. 134–134 зв.
 14. *Бельский Ф.* Научная работа в Луганске // Луганская Правда, 27 марта 1928 г. – № 73 (31862). – С. 7.
 15. *Бельский Ф.* Організація наукової праці // Радянська школа. – 1926. – № 12 (52) жовтень. – С. 102.
 16. *Бельский Ф.* Перші кроки діяльності «Наукового товариства на Донеччині в м. Луганську» // Радянська школа. – 1927. – № 1 (15) январь. – С. 98.
 17. *Бельский Ф.* З історії розвитку Наукового Товариства на Донеччині // Праці наукового товариства на Донеччині в м. Луганському. – 1928. – Вип. 1. – С. 100.
 18. *Бельский Ф.* До питання про організацію Наукового Товариства на Донеччині // Праці наукового товариства на Донеччині в м. Луганському. – 1928. – Вип. 1. – С. 90–91.
 19. *Бельский Ф.* Научная работа в Луганске // Луганская Правда, 27 марта 1928 г. – № 73 (31862). – С. 7.
 20. *Доброхотов М.П.* Природні продукційні сили Луганської округи / М.П. Доброхотов. – Луганськ. – Донбас : Видання наукового товариства на Донеччині, 1929. – Вип. 1. – 44 с.
 21. Дружовані праці членів Наукового Товариства на Донеччині за 1926 та 1927 р. // Праці наукового товариства на Донеччині в м. Луганському. – 1928. – Вип. 1. – С. 94–96.
 22. *Коновець О.Ф.* Наукова комунікація в Україні в 20-30-ті роки ХХ ст. // Наукові записки Інституту журналістики. – 2002. – Т. 8. – С. 163–171.
 23. *Савчук В.С.* Академія наук України і наукові товариства (1917–1930 рр.) // Вісник ДНУ «Історія і філософія науки і техніки». – 2005. – Вип. 12. – С. 54–58.

***Принь А.В.* Научное общество на Донетчине: мифы и реалии XX века**

В статье рассмотрены исторический процесс создания в г. Луганске научно-исследовательского подразделения Донецкого института народного образования, основные мероприятия органов власти, отдельных ученых и преподавателей по созданию Научного общества на Донетчине и его рабочих секций.

Ключевые слова: научно-исследовательская кафедра, профессор, С.Г. Грушевский, Донецкий институт народного образования (ДИНО), Луганск, Наркомпрос УССР, губисполком, окрисполком.

***Prun O.V.* Scientific society in the Donetsk region: myths and realities of the twentieth century.**

The article describes the historical process of creation in Luhansk research division of Donetsk Institute of Education, the main activities of authorities, individual scientists and educators to create a scientific society in the Donetsk region and working sections.

Keywords: Research Department, professor, S.H. Hrushevsky, Donetsk Institute of People's Education (DIPE), Luhansk, USSR People's Commissariat of Education, Provincial Executive Committee, okryvkonkom.

Подано до друку: 28.03.2013 р.